

Kuva: Lauri Pelkonen

Kimmo Kontula

Humanismia ja medisiinaa – arkkiatri Risto Pelkonen 90 vuotta

Risto Pelkonen täyttää 90 vuotta elokuun 19. päivänä 2021. Tavoistaan poiketen Aikakauskirja Duodecim päätti muistaa lääkärikunnan vanhinta teemanumerolla.

Risto Pelkonen vastaanotti arkkiatrin arvonimen 22.06.1995, ja hänestä tuli siten maamme kahdestoista – itsenäisyyden ajan kuudes – arkkiatri. Aloitteentekijöinä olivat maamme kaikki kolme suurta lääkärijärjestöä. Juhlapuheessaan uusi arkkiatri kantoi huolta tietoyhteiskunnan ongelmista, tiedon sirpaloitumisesta ja arvo-ongelmista, jolloin lääketieteellinen tutkimus ja sairauksien hoito esineistetään muuttamalla ne mitattavissa oleviksi laskennallisiksi suureiksi. ”Siinä maailmassa ajattelulla ja humanismilla ei ole sijaa.” Hän päätti puheensa: ”Arvonimi on yhteisön symboli. Arkkiatri on siten lääkäriyden symboli. Minulle se merkitsee nöyryyttä ja alttiutta palvella tätä yhteisöä.”

Ja humanismin, nöyryyden ja palvelun taipaleella Risto Pelkonen on arkkiatrina ollut jo 26 vuotta. Pelkonen on toiminut ajattelijana ja aloitteentekijänä tutkijoiden ja praktikoiden, spesialistien ja generalistien, varttuneiden ja aloittelevien välillä, mutta myös yhdyssiteenä lääkärikunnan ja yhteiskunnan päättäjien, tieteestä tiedottajien ja suuren yleisön välillä. Pelkonen ei ole toiminut ainoastaan arvonimen kantajana, vaan sille uuden sisällön antajana.

Pelkonen on kantanut jatkuvaa huolta kansanterveysstrategiastamme: käytetäänkö nykyiset voimavarat tarkoituksenmukaisesti, onko terveydenhuoltomme oikeudenmukainen ja tasapuolinen ja perustuvatko hoitokäytännöt tutkittuun tietoon. Arkkiatrin sydäntä lähellä ovat erityisesti olleet pitkäaikaisessa hoidossa olevien ihmisten arjesta selviäminen ja elämän-

laatu: ”Koska vain harva sairaus on kokonaan parannettavissa, oireiden hoito on ja tulee aina olemaan lääkärin työssä ensisijaista eikä toisarvoista toimintaa.” Epätasa-arvo palvelujen saannissa ja tästä aiheutuvat sairastavuuden erot ovat niin ikään kirvoittaneet häneltä ajoin kirpeätäkin kritiikkiä. ”Ihmisen terveys ei riipu yksin siitä mitä soluissa tapahtuu, vaan myös elinoloista.”

Ammatillinen autonomia ja kollegiaalisuus ovat arkkiatrin mukaan profession keskeisiä tunnuksia. ”Avoimessa yhteiskunnassa autonomiaa ei voi omia eikä vaatia, vaan se on ansaittava luottamuksen kautta.” Ja vielä: ”Kollegiaalisuudeksi kutsuttu reilu työtoveruus on professionaalisuuden vahva perusta. Se on ammatillista sivistystä, erilaisuudesta kumpuaavaa yhteisyyttä ja keskinäistä kunnioitusta. Yksituumaisuus ei kuitenkaan tarkoita aina yksimielisyyttä, voidaan olla eri mieltä.”

Pelkonen on ollut hyvin huolestunut nuorten lääkärin työn hallinnasta ja laajemminkin lääkärin ammatillisesta kehitymisestä ja sen tuesta ja seurannasta. Hän on väsymättömästi puolustanut Pro Medico -konseptia ja sen Taitoni.fi-alustaa. Jos tätä ei käytetä, ”hukka meidät perii: olemme kuulustelujen ja kokeiden, tenttien ja tarkastusten jatkuvassa pyöryksessä.”

Arkkiatri on perusterveydenhuollon vankumaton puolustaja. Katsotaanpa, miten hän tervehti satavuotisjuhlaansa viettävää Suomen Yleislääkärin yhdistystä: ”Yleislääkäri kohtaa sairaan ihmisen hänen omassa todellisuudessaan. Opastaa, ohjaa ja kulkee mukana. Yhtä matkaa ei voi kulkea, ellei lääkäri tiedä, mitkä ovat potilaan odotukset, toiveet ja pelot. Eikä

potilas tiedä, kuka häntä hoitaa. Yksilöllisessä hoidossa yhdistyvät yleinen ja erityinen. Sen ymmärtämiseksi tarvitaan yleislääkärin tietojaa ja taitoja, luovuutta ja ymmärrystä. Kaikkea sitä, mikä sisältyy opilliseen ja sydämen sivistykseen.” Ja vuosi sitten arkkiatri lisäsi tavanmukaiseen uuden vuoden tervehdykseen Lääkärilehteen: ”Miten olisi, jos yleislääketieteeseen erikoistuvat nuoret lääkärit, terveystakeskukissa lääkärin työtä tekevät ja koulutuksen ymmärtäjät valmistelisivat luonnoksen otsikolla ’Perusterveydenhuolto uudessa maailmassa.’ Sen pohjalta järjestettäisiin valtakunnallinen terveystakeskuspäivä.” Niinpä niin – siitä vain tuumasta toimeen.

Kapean spesialistin ja holistista näkemystä edustavan generalistin näkökulmat ovat muutenkin alati pohdituttaneet arkkiatri Pelkosta. ”Toisen katse kohdistuu tautiin ihmisessä, toisen kohteena on sairas ihminen.” Ja pieni piikki saattaa piileksiä toisessa kommentissa: ”Lääkäri etsii ihmistä potilaan tautien piilosta ja potilas ihmistä valkoisen lääkärintakin sisältä.” Toisaalta arkkiatri muistuttaa, ettei itsemääräämisoikeus eikä laki potilaan oikeuksista tarkoita potilaalle oikeuksia määrätä tutkimuksia ja hoitoja mutta kylläkin oikeuksia tiedonsaantiin ja kieltäytyä lääkärin ehdottamista tutkimuksista ja hoidoista.

Korostaessaan potilaan kuuntelemisen merkitystä arkkiatri Pelkonen ei kuitenkaan lakkaa muistuttamasta lääkärin opillisen sivistyksen tärkeyttä: ”Päteväksi arvioitu tieto on parantamisen älyllinen perusta.” Arkkiatri on lääkärin eturintamassa osallistunut taisteluun kliinisen tutkimuksen kokemien rahoitusleikkausten torjumiseksi ja Käypä hoito -instituution säilyttämiseksi. Hän on osallistunut aktiivisesti keskusteluun lääketieteellisistä priorisoinneista ja seulonnoista ja on myös ehdottanut konsensuskokouksen järjestämisestä lääkärin tekemistä virheistä ja niiden tuomasta opista. ”Ei etsitä syyllisiä vaan erehdysten syitä.”

Risto Pelkonen on hyvin duodecimlainen persoona. On suorastaan pakko muistella muutamaa esimerkkiä. Pettyneenä yleisölle suunnattuun terveystakeskustintään hän kirjoitti vuonna

”Niin pysyviä ovat nämä kolme suurta: tiedot, taidot ja lähimmäisen rakkaus.”

1984 Aikakauskirjaan otsikolla ”Pitäisikö ReijoWaraan työ aloittaa uudestaan”. Ja niin Duodecim-seuran aiemmin julkaisema ja sittemmin lakkautettu Terveystakeskustelehti saikin uuden tulemisen – nyt nimellä Terveys 2000, joka sittemmin millenniumin myötä muuttui Hyväksi Terveystakesksi. Siitä on nyt tullut suurin yleisölle suunnattu terveystakeslehti. Duodecim-lehden satavuotisjuhlan kunniaksi kirjoittama Pelkosen

”Sadon vuoden sato” oli kirjoittajien omien sanojen mukaan häkellyttävä kokemus – ja niin se on lukijallekin edelleen: jäljittelemätön tieteen-

linen ja kulttuurinen läpileikkaus lääketieteen historiaan. Ja edelleen Duodecim-lehden rakastetuimpia numeroita ovat jo lähes 30 vuoden ajan olleet sen joulunumerot. Arvatkaapa, kuka oli idean takana. Vuoden 2020 joulunumero juhlisti samalla Aikakauskirjan 120-vuotista taivalta ja Pelkonen kirjoitti siihen: ”Kukaan ei tiedä, minkälaisen muodon tämä lehti tulee aikanaan saamaan, mutta nämä pysyvät: Kieli, koulu ja kumppanuus, tiede, taidot ja rakkaus.”

Arkkiatri näkyy ja kuuluu hyvin 90-vuotiaana. Hän on uskollisesti käynyt vastaanottamassa valmistuneiden lääkärin valat kaikissa viidessä tiedekunnassa ja esittänyt niissä tervehdyksensä nuorille kollegoille. Muistan dekaaniajaltani erään puheen lopetuksen: ”Ja eläkähän ihmisiksi.” Arkkiatrin läsnäolo on ollut käsin kosketeltava myös kaikilla maamme lääkäripäivillä.

Arkkiatrin valppaus ja pelisilmä, poikamainen virne ja huumorin pilke pääsevät edelleen oikeuksiinsa, kun hän kertoo ja kirjoittaa Tuohelan kylän väestä. Piskuiset kaarnaukot ja -akat ovat syntyneet, kun on ollut käytössä ”kaarnaa, tuolta, tappuraa, puukko, sakset ja liimaa, joskus myös esimerkiksi viinipullojen koristenauhoja ja rautalankoja, mutta ei maalia.” Teokset syntyvät kannonnokalla istuessa Ritosaaressa, Saimaan rannalla. ITE-taiteilijoiden sanotaan olevan itseoppineita, luovia, kekseliäitä, rohkeita ja elämänmyönteisiä. Luonto on epäilemättä usein toiminut näiden henkilöiden, mukaan lukien arkkiatrin innoittajana. Häneltä muuten saatiin tähänkin asiaan aivan äskettäin uusi pelinavaus: kun kerran nuoret lääkärit ovat perus-

taneet Vastalääke-hankkeen huuhaan torjumiseksi, eivätkö he voisi perustaa myös Vastatuuli-hanketta – lääkärit luonnon puolesta?

Kysytään vielä arkkiatri Risto Pelkoselta, uhkaako lääkäriltä apua hakeva kansalainen hävitä biotiedon nykyisen tulvan taakse? Vastaus: ”Ei häviä. Niin pysyviä ovat nämä kolme suurta: tiedot, taidot ja lähimmäisen rakkaus.”

Lämpimät onnentoivotukset päivänsankarille! ■

* * *

Kirjoituksen lainaukset ovat pääosin Risto Pelkosen kirjoittamista artikkeleista Aikakauskirja Duodecimissa ja Suomen Lääkärilehdessä

KIMMO KONTULA
Sisätautiopin emeritusprofessori
Helsingin yliopisto ja HUS